

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Литовченко Л. А.

кандидат історичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.1

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ РОЗСУДУ І ВОЛІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

З'ясовано зміст вольової та інтелектуальної складових розсуду, взаємозв'язок і співвідношення волі, волевиявлення і розсуду у цивільному праві.

Ключові слова: розсуд у цивільному праві; воля; волевиявлення; вольова складова розсуду; інтелектуальна складова розсуду; суб'єктивне право.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток науки цивільного права виявляє актуальність дослідження категорії розсуду, яка законодавцем віднесена до кола ключових понять цивільного права. На підтвердження зазначеного звернемо увагу на те, що у трьох главах розділу першого («Основні положення») книги першої Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [20] можливість розсуду учасників цивільних відносин визнається як природна властивість цих відносин, урегульованих на диспозитивній основі, і прямо пов'язується із здійсненням учасниками своїх суб'єктивних прав (ч. 1 ст. 12 ЦК), їх захистом (ст. 20 ЦК) і правом сторін у договорі відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд (абз. 1 ч. 3 ст. 6 ЦК).

Зазначимо, що у нормах ЦК відсутня законодавча дефініція терміна «розсуд», тому виходячи з тлумачення слова «розсуд» у словниках та енциклопедичних виданнях, а також змісту терміна «розсуд» у контексті ЦК, пропонуємо розуміти розсуд як акт інтелектуально-вольової діяльності особи, виражений у певному умовиводі (висновку, рішенні) особи, прийнятому на основі власного досвіду, уявлення, оцінки, розмірковування про сутність об'єкта, на який він спрямований [8, с. 145]. В цілому поняття розсуду в цивільному праві відображає нормативне санкціонування можливості вибору учасниками цивільних відносин варіантів правової поведінки при здійсненні ними суб'єктивних прав з метою задоволення своїх законних інтересів.

Дослідницький інтерес до проблеми розсуду в цивільному праві вини-

кає не тільки тому, що дана проблема ще залишається непізнаною у вітчизняній цивілістиці, а й тому, що проблема розсуду учасників цивільних відносин зачіпає фундаментальні правові поняття і категорії, серед яких і категорія волі.

Реалізація розсуду можлива у процесі здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин, а це означає «співіснування» розсуду і волі та її зовнішнього виразу – волевиявлення. Інтелектуально-вольова складова характерна як для розсуду, так і для волевиявлення суб'єкта права, адже без його свідомої, інтелектуально-вольової діяльності суб'єктивне право залишиться нереалізованим. Відповідно, актуальним для дослідження постає питання про взаємозв'язок і співвідношення розсуду і волі учасників цивільних відносин у контексті здійснення суб'єктивних прав.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремих аспектів розсуду в цивільному праві торкалися у своїх наукових працях Н. В. Безсмертна, І. Е. Берестова, Н. Ю. Голубєва, Д. В. Горбась, О. В. Дзера, І. О. Дзера, Н. С. Кузнецова, І. М. Кучеренко, А. В. Луць, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Є. О. Мічурін, Ю. П. Пацурківський, С. О. Погрібний, З. В. Ромовська, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов та інші українські вчені. Проте, окремі міркування поважних вчених про розсуд у цивільному праві, які ми знаходимо в науковій літературі, переважно мають фрагментарний характер. Серед російських вчених слід назвати В. П. Камишанського, який, вивчаючи проблему меж та обмежень у праві власності, торкнувся також важливих питань розсуду в цивільному праві. У галузі теорії права українські та російські вчені Д. Б. Абушенко, П. В. Куфтирев, О. О. Малиновський, О. А. Папкова, М. Б. Рісний, О. Я. Рогач доклали більш активних зусиль у дослідженні проблематики розсуду у праві. В цілому науковий доробок поважних учених з проблематики розсуду у праві служить теоретичним підґрунтям для подальших досліджень.

Вищезазначене зумовлює мету даної статті, яка полягає у з'ясуванні взаємозв'язку і співвідношення розсуду і волі учасників цивільних відносин у механізмі здійснення суб'єктивного права. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання конкретних завдань стосовно визначення змісту вольової та інтелектуальної складових розсуду, співвідношення волі, волевиявлення і розсуду учасників цивільних відносин.

Виклад основного матеріалу. У ч. 1 ст. 12 ЦК встановлено загальне правило, згідно з яким особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Зміст цієї норми вказує на свободу особи здійснювати своє цивільне право самостійно, незалежно від волі інших осіб. У будь-якому разі здійснення суб'єктивного права учасником цивільних відносин передбачає свободу вибору ним варіанта своєї правової поведінки за власним розсудом.

Із змісту ст. 12 ЦК слідує, що здійснення суб'єктивного цивільного права є актом вільного волевиявлення уповноваженого суб'єкта. Вольовий характер правовідносин є однією з їх істотних ознак. Зрозуміло, постає питання про взаємозв'язок і співвідношення категорій розсуду і волі у контексті здійснення цивільних прав.

Варто згадати, що вольова концепція суб'єктивного права була сформульована у XIX ст. німецьким вченим Бернхартом Віндшейдом, який вважав, що сутність права полягає у «владі волі», «пануванні волі». Відомий російський вчений кінця XIX – початку XX століть Г. Ф. Шершеневич, вбачаючи витoki цієї теорії у філософії «метафізичної волі» Г. В. Ф. Гегеля, зауважив: «Поступово, з відстороненням правознавства від метафізики, воля, яку було покладено в основу поняття про суб'єктивне право, стала набувати психологічного значення і, завдяки цьому, виявилися слабкі сторони теорії» [24, с. 601]. Теорії волі тоді була протиставлена теорія інтересу Рудольфа фон Ієрінга (німецький вчений XIX ст., основоположник юриспруденції інтересів), а Г. Ф. Шершеневич, аналізуючи зазначені теорії, зауважив, що «не воля, а інтерес лежить в основі суб'єктивного права» [24, с. 603]. Сам же Г. Ф. Шершеневич схилився інколи до «примирних точок зору», вважаючи, що неможливо побудувати поняття про суб'єктивне право суцільно на понятті волі або інтересу [24, с. 605]. Разом з тим, формулюючи власну концепцію суб'єктивного права, він віддавав перевагу інтересу, коли визначав, що «суб'єктивне право представляється як влада здійснювати інтереси, забезпечена і обмежена нормами об'єктивного права» [24, с. 605]. Виокремлюючи як вихідне, положення про те, що суб'єктивне право «є, передусім, влада суб'єкта права», а влада «є можливість нав'язувати свою волю іншому або іншим, примушує інших узгоджувати свою поведінку з волею володарюючого» [24, с. 605–606], Г. Ф. Шершеневич далі розвивав свою думку так: «Момент влади виражається у можливості, за своєю волею, здійснювати ті інтереси, які лежать в основі прав. Суб'єкту права дана можливість на свій розсуд використати або ні те становище, яке йому забезпечене правом, і як завгодно у відведених йому межах. Право, яке належить суб'єкту, тому й називається його правом, що від його волі залежить застосування даної йому влади» [24, с. 606]. Розмежовуючи поняття суб'єктивного права, волі, інтересу та розсуду і водночас пов'язуючи їх в одному правовідношенні, Г. Ф. Шершеневич сформулював власний концептуальний підхід до розуміння суб'єктивного права. На його думку, суб'єктивне право є правовідношенням, у якому суб'єкт, якому належить право, наділений забезпеченою законом можливістю вчинювати на свій розсуд у дозволених межах вольові дії на реалізацію власного інтересу, який саме і визначає зміст суб'єктивного права. Останньому кореспондує обов'язок інших осіб не порушувати суб'єктивне право правомочної особи. Концептуальні положення Г. Ф. Шершеневича, що стосуються волі, інтересу і розсуду, у взаємозв'язку з суб'єктивним правом у цілому не втратили наукового значення, враховуючи при цьому те, що сучасна наукова думка зробила помітні кроки вперед у дослідженні даного питання.

Різноманіттям вирізняються висловлювання сучасних авторитетних учених-правників стосовно співвідношення у цивільному праві таких категорій, як суб'єктивне право, воля та інтерес. О. Ф. Скакун зазначає, що «реалізація правовідносин можлива лише на підставі виявлення волі (інтересу) їх учасників» [14, с. 436]. І. В. Венедіктова, визначаючи взає-

мозв'язок понять волі та інтересу стверджує, що інтерес становить зміст волі людини [2, с. 132]. На думку А. С. Довгерта, здатність особи як учасника цивільних відносин вільно формувати свою волю означає її вільне волевиявлення [22, с. 7]. У недавньому минулому В. П. Грибанов зауважував про те, що воля управомоченої особи в рамках наданої їй законом диспозитивності бере участь у визначенні змісту ряду суб'єктивних прав, що нею набуваються [5, с. 44–45]. Думки поважних учених є важливим поштовхом для подальшого дослідження і розуміння ролі та взаємозв'язку розсуду, волі, інтересу у механізмі здійснення суб'єктивного цивільного права.

Здійснення свого цивільного права самостійно, незалежно від волі інших осіб у цивільному праві означає автономію волі кожного з учасників цивільних відносин. Зазначене характеризує зміст принципу автономії волі, який відносять до принципів здійснення цивільних прав і який означає можливість особи здійснювати своє суб'єктивне цивільне право вільно, на власний розсуд, задля задоволення своєї мети та інтересів [19, с. 87]. Н. Ю. Голубєва небезпідставно зазначає, що, можливо, «сама автономія волі є найважливішим принципом цивільного права» [21, с. 11]. Концептуалізацію питання реалізації автономії волі здійснено С. О. Погрібним. Досліджуючи механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України, учений слушно визначає прямий взаємозв'язок реалізації автономії волі та індивідуального регулювання цивільних відносин як головного прояву принципу свободи договору, зауважуючи при цьому, що саморегулювання цивільних відносин є особистим правом учасників таких відносин, яке здійснюється ними, за загальним правилом, на власний розсуд, незалежно від наявності імперативного регулювання цих відносин, окрім випадків, коли учасники цивільних відносин не можуть на власний розсуд його врегулювати [12, с. 248]. Зазначені окремі аспекти проблеми волі в цивільному праві виявляють її актуальність у сучасній цивілістиці.

Вільне волевиявлення особи як учасника цивільних відносин витікає із її свідомої, інтелектуально-вольової діяльності, без чого суб'єктивне право залишається нездійсненим. Шляхом вияву волі – її утворення (психічний елемент) і об'єктивного прояву (юридичний елемент), що в синтезі є волевиявленням, – відбувається вибір і здійснення конкретного суб'єктивного права учасником цивільних відносин.

Вважаємо, що розсуд, об'єктивований (виражений, втілений) в умовиводі (висновку, рішенні) стосовно можливостей здійснення суб'єктивного цивільного права, витікає із свідомої, інтелектуально-вольової діяльності суб'єкта права і в такому розумінні передуює волевиявленню. У сформульованій тезі розсуд розуміємо у його суб'єктивному значенні. Пояснимо останнє. У суб'єктивному значенні розсуд – це акт інтелектуально-вольової діяльності особи – учасника цивільних відносин, виражений (об'єктивований) у її рішенні (умовиводі) стосовно вибору певного варіанта правової поведінки, а в об'єктивному (юридичному) значенні – це вияв свідомого вибору учасником цивільних відносин певного варіанта своєї

правової поведінки, вираженого у його діях як суб'єкта права. Відповідно можна говорити також про внутрішній і зовнішній вияви розсуду, які є нероздільними. У практичній площині «зовнішній» (в об'єктивному значенні) розсуд є «матеріалізованим» у юридично значимих діях суб'єкта права, тоді як «внутрішній» (у суб'єктивному значенні) розсуд втілює внутрішній психічний процес, який обіймає свідомість (інтелектуальна складова) і потребу, бажання досягти значимої мети (вольова складова).

У зв'язку із щойно зазначеним варто пригадати думку Г. К. Матвєєва, висловлену у контексті його концепції вини як категорії у цивільному праві, а саме: «Певна річ, без участі мислення вольовий процес був би позбавлений усвідомленості (сознательности. – рос.), тобто він перестав би бути вольовим. Уявляється правильним бачення волі і свідомості у якості не протиставлених і неототожнюваних сторін одного психічного процесу» [10, с. 151]. З точки зору права значущим є об'єктивований в особистому рішенні і втілений у діях результат цього психічного процесу. Важливо, щоб розсуд, отже і воля, були виявлені назовні. На думку відомого вченого-юриста XIX ст. Ю. С. Гамбарова, воля, «як психічний феномен внутрішнього життя людини, не має для права жодного значення. Вона вступає у його сферу як дія, що виявляється ззовні і розпізнається у формі волевиявлення. Тому воля і волевиявлення в юридичному розумінні нероздільні. Де є воля, там є і волевиявлення, де немає волі, там немає і волевиявлення» [3, с. 713]. Продовжуючи думку вченого, можна сказати, що розсуд і волевиявлення також нероздільні, і там, де є волевиявлення, там є і розсуд як передумова волевиявлення.

Скажімо, власник, реалізуючи правомочність розпоряджання, прийняв рішення подарувати художньому музею належну йому на праві власності картину, яка має культурну цінність, мотивуючи для себе свій вчинок збереженням культурної цінності для нинішнього і майбутніх поколінь і залишенням свого доброго імені в анналах музею і пам'яті суспільства. Із трьох правомочностей власника, визначених у ч. 1 ст. 317 ЦК, він на власний розсуд, бажаючи цього, обрав одну, реалізація якої відповідає його внутрішній волі та інтересу. У даному прикладі наявними є мотив, усвідомлення мети, мотивація, воля, волевиявлення, розсуд, які виконують свої функції. Мотив виступає як чинник, що відповідає за вольову активність особи і прогнозує у майбутньому очікуваний результат і наслідки його досягнення. «Поведінка стає вольовою, – зазначав Д. М. Узнадзе, – лише завдяки мотиву, який таким чином видозмінює діяльність, що вона стає прийнятною для суб'єкта» [18, с. 149]. Усвідомлення мети і засобів її досягнення виступає як необхідний компонент мотиву [7, с. 37], а також як компонент мислення, інтелекту [23, с. 73]; мотивація – як одна із сторін вольової поведінки, яка відповідає основному, закріпленому у житті настановленню (установка. – рос.) особистості [18, с. 151]; воля – як збуджуючий механізм поведінки [23, с. 73–74], як постановка привабливої, особистісно значимої і соціально корисної мети; пряме волевиявлення – як акт волі і разом з тим як акт мислення.

Варто зазначити, що питання природи феномена волі як у сучасній

психології, так і юриспруденції залишається досить проблематичним. Дискусії точаться з приводу природи і змісту волі, її мотивів і цілі, співвідношення вольового і мисленнєвого процесів у діяльності особистості тощо. Слід також сказати про широкий спектр визначень поняття волі в науковій думці. Їх докладний аналіз виходить за межі нашого дослідження. Зазначимо лише, що у психології волю розуміють як соціально зумовлений психофізіологічний стан людини, виражений у її здатності до свідомого регулювання і активізації своєї поведінки. Відомий вчений-психолог Є. П. Ільїн визначає: «Воля, як і багато інших психологічних термінів (сприйняття, мислення, пам'ять) – це узагальнене поняття, яке означає визначений клас психічних явищ, процесів і дій, об'єднаних єдиною функціональною задачею – свідомим і переднаміреним управлінням поведінкою і діяльністю людини» [7, с. 55]. І далі: «... воля – це, по-перше, реальне психічне явище, що представляє собою довільне (произвольное. – рос.) управління; і по-друге, вона нерозривно пов'язана з розумом (зрозуміло, не підмінюючи його), оскільки довільне управління – завжди свідоме і переднамірене, тобто розумне» [7, с. 56].

Привертає увагу визначення у словнику української мови змістового значення слова «воля» у якостях широкоживаного поняття. Наведемо ті, що загалом пов'язуються із розсудом, а саме, воля як: (1) одна з функцій людської психіки, що полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки; прагнення досягти своєї мети; рішучість; (2) бажання, хотіння; вимога, наказ; (3) право розпоряджатися на свій розсуд; влада; дозвіл, згода, рішення (віддаватися на волю кому-, чому- – давати можливість кому-, чому-небудь володіти, розпоряджатися собою; вольному воля – як собі хочеш; мати волю над ким – вільно ким-небудь розпоряджатися, впливати на когось; пускати на волю що – перестати чим-небудь керувати; що-небудь свідомо спрямовувати; пускати напризволяще; своя воля кому – хтось має право робити що-небудь на свій розсуд) [15, с. 735]. Перефразуючи їх можна сказати, що за своїм розсудом особа може вільно розпоряджатися, володіти, давати дозвіл, згоду, приймати рішення, робити що-небудь тощо. Отже, звичайно воля пов'язується із розсудом і навпаки.

У юриспруденції волю розуміють як істотний чинник для виникнення, зміни і припинення правовідносин. Загалом зазначають, що юридичне значення воля має лише у тих випадках, коли вона отримує зовнішній вираз у формі волевиявлення, тому необхідно розрізняти волю і волевиявлення [3, с. 713; 11, с. 180–185]. Характеристику змісту поняття «воля у праві» знаходимо в «Юридичній енциклопедії» [4, с. 516], у якій дане поняття в одному із значень тлумачиться у якості волевиявлення суб'єкта правовідносин («...В[оля] у праві означає: а) волевиявлення учасників суспільних відносин, які, будучи врегульовані правом, набувають форми правовідносин...») [4, с. 516]. Тобто у даному формулюванні поняття волі і волевиявлення ототожнюються, що, на наш погляд, є некоректним. Так, наприклад, у ч. 3 ст. 203 ЦК визначено, що волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі [20]. У наведеній нормі за-

конодавець чітко розмежував терміни «волевиявлення» і «воля». На цьому ж було акцентовано увагу Верховним Судом України в узагальненні судової практики від 24.11.2008 р., в якому було зазначено: «У правочині зовнішнє волевиявлення особи має відповідати його внутрішній волі. Вона має бути спрямована на досягнення відповідного юридичного наслідку, тому не можуть розглядатися як правочини ті фактичні дії особи, які не призводять безпосередньо до виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків» [13].

Ототожнення понять волі та волевиявлення призвело б до унеможливлення захисту суб'єктивного права у випадках, коли стосовно учинення правочину воля суб'єкта права формувалася не вільно – йдеться про правочини з дефектами волі, зокрема, учинені під впливом помилки (ст. 229 ЦК), обману (ст. 230 ЦК), насильства (ст. 231 ЦК), тяжкої обставини (ст. 233 ЦК). Правочини, вчинені за таких обставин, є оспорюваними та можуть бути визнані судом недійсними. У зв'язку з цим привертає увагу питання про те, чому саме слід віддавати перевагу при визначенні дійсних намірів і мети сторін правочину – волі чи волевиявленню. За загальним правилом, юридичні наслідки вчинених дій пов'язують з волевиявленням, оскільки саме волевиявлення, як зовнішньо виражена (об'єктивована) воля, може мати правову оцінку. Можна констатувати, що чинне цивільне законодавство у якості загального правила віддає пріоритет волевиявленню суб'єкта перед його волею, на що вказують, зокрема, норми статей 1, 203, 205, 635 ЦК. Проте, при вирішенні питання про дійсність чи недійсність правочину у визначених законом випадках пріоритет віддається дійсній волі суб'єкта права, та її відповідності волевиявленню, наприклад, за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідає його волі (ч. 2 ст. 1257 ЦК).

Вольова діяльність особи є свідомо спрямованою діяльністю, що у комплексі відображає вибір мети і мотивацію поведінки, прагнення до досягнення мети, здатність регулювати спонукання і гальмувати поведінкові реакції, можливість приймати рішення тощо. Зазначене характеризує специфічні властивості волі. У такому розумінні воля тісно, безпосередньо пов'язана з розсудом і визначає його вольову складову.

Іншою складовою, яка також тісно, безпосередньо пов'язана з розсудом (і з волею як такою), є інтелектуальна складова. Відповідно, вбачається важливим з'ясування питання стосовно зазначеного компонента у поняттях волі і розсуду.

Дане питання також натикається на відчутну проблематичність його висвітлення в науковій літературі у галузях психології і юриспруденції. Словник української мови дає таке визначення слова «інтелект»: «Розум, здатність людини думати, мислити. ...Рівень розумового розвитку» [16, с. 35]. На сайті «Encyclopedia Britannica» знаходимо визначення поняття «інтелект людини» – останній розуміється як якість мислення, що полягає у здатності вчитися на досвіді, пристосовуватися до нових ситуацій, розуміти абстрактні поняття і оперувати ними, використовувати знан-

ня для пристосування до свого середовища [25]. У психології інтелект (від лат. *intellectus* – розуміння, розум, пізнання) розглядають як одну з функцій мозку людини, як відображення індивідуальних особливостей її мислення, здатність до здійснення процесу пізнання і до ефективного вирішення проблем, зокрема, при опануванні кола нових життєвих завдань. Коли йдеться про інтелект, розуміють зв'язок мислення з особистістю. Загалом же інтелект пов'язують із здатністю людини мислити, досягнути і оперувати інформацією, розв'язуючи будь-які життєві (практичні) ситуації [1, с. 106]. Інтелект особи працює на формування мети її діяльності.

Процес мислення особи виражається в розумових діях (порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація і систематизація). Результатами розумових дій постають думки, які безпосередньо існують у формах судження, міркування, умовиводу, поняття (останні також є формами мислення) [1, с. 105–108]. У логіці умовиводом називається така форма мислення, за допомогою якої з одного або кількох суджень виводиться нове судження, котре містить у собі нове знання [6, с. 107; 17, с. 442]. Особливістю розсуду як акту мислення є вираження в ньому умовиводу особи стосовно можливості певної її діяльності. Останній (умовивід) у поєднанні з прагненням до досягнення певної мети втілюється у рішенні – тепер вже як акті інтелектуально-вольової діяльності особи. Суб'єкт права усвідомлює можливість вибору певних варіантів поведінки для задоволення свого інтересу. Його правосвідомість, здійснюючи гносеологічну функцію, «включає» механізм пізнання правових засобів, за допомогою яких він зможе досягти поставленої мети. У процесі міркувань суб'єкт обирає найбільш прийнятний для себе варіант правової поведінки, що витікає із змісту норм об'єктивного права, і створює «мисленнєву модель» [9, с. 237] своєї правової поведінки з урахуванням певних обставин, які впливають чи могли б уплинути на реалізацію його інтересу. Результатом розумових дій постає рішення про вибір суб'єктивного права, у межах якого суб'єкт зможе задовольнити свій інтерес. Цей вибір відображає інтелектуальну сторону розсуду суб'єкта. Мотивація поведінки, намір учинити дії із здійснення свого суб'єктивного права і готовність докласти до цього певних зусиль характеризують вольову сторону розсуду суб'єкта.

Висновки. Пізнавальний та вольовий процеси психіки особистості, з психологічної точки зору, поєднуються у процесі розсудової діяльності особи як суб'єкта правовідносин, і тому розсуд розглядається як акт інтелектуально-вольової діяльності, виражений в умовиводі (висновку, рішенні) стосовно вибору конкретного (оптимального, ефективного) варіанта правової поведінки для досягнення певної мети, отже, і задоволення інтересу. У суб'єктивному розумінні розсуд, за своєю природою, так само як інтелект і воля, притаманний кожній особі. Розсуд відображає свідому діяльність особи, а відтак поєднує в собі такі її сторони, як мислення і вольову активність – вищі функції психічної діяльності особистості.

В об'єктивному розумінні розсуд виявляє своє значення і роль у персоніфікації суб'єктивного права, у механізмі здійснення суб'єктивного права – як інструмент індивідуалізації моделі правової поведінки, визначе-

ної нормами об'єктивного права. Юридичне значення розсуду зумовлено виявом свідомого вибору учасником цивільних відносин певного варіанта своєї правової поведінки, об'єктивованого у його діях як суб'єкта права. У такому розумінні розсуд передуює волевиявленню суб'єкта цивільного права і є суб'єктивною передумовою волевиявлення.

Бібліографічні посилання

1. Варій М. Й. Психологія: навчальний посібник. – К., 2007.
2. Венедіктова І. В. Методологічні підходи до співвідношення понять «інтерес» і «потреба» при визначенні юридичної категорії «охоронюваний законом інтерес» / І. В. Венедіктова // Вісник Академії правових наук. – 2011. – № 3 (66). – С. 129–137.
3. Гамбаров Ю. С. Гражданское право / Ю. С. Гамбаров. – М., 2003.
4. Горбатенко В. П. Воля // Юридична енциклопедія: у 6 т. /редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К., 1998. – Т. 1 А-Г.
5. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. – М., 2000.
6. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. – 6-те вид., стер. – К., 2003.
7. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – 2-е изд. – СПб., 2009.
8. Литовченко Л. А. Окремі підходи щодо дослідження проблеми розсуду в цивільному праві / Л. А. Литовченко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна № 1028. Серія «Право». Вип. № 12. – Х., 2012. – С. 142-146.
9. Малиновский А. А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование) / А. А. Малиновский. – М., 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>
10. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве. – К., 1955.
11. Петров А. Ю. Гражданско-правовое значение воли и волеизъявления в сделке // Известия Российского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2007. – № 45. – С. 180-185.
12. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України / С. О. Погрібний : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. – К., 2009.
13. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Верховний Суд України; Узагальнення судової практики від 24.11.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун / пер. з рос. – Х., 2009.
15. Словник української мови: в 10 т. Т. 1 А-В / уклад. А. А. Бурячок та ін. – К., 1970.
16. Словник української мови: в 10 т. Т. 4 І-М / уклад. В. О. Винник. – К., 1973.
17. Словник української мови: в 10 т. Т. 10 Т-Ф / ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К., 1979.
18. Узнадзе Д. Н. Общая психология / пер. с грузин. Е.Ш.Чомахидзе; под ред. И.В.Имедадзе. – М.; СПб., 2004.
19. Цивільне право України: навч. посібник / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К., 2005.
20. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
21. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. – 2-е вид., перероб. та доп. – К., 2009.
22. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. – К., 2004.
23. Чхартишвили Ш. Н. Проблема воли в психологии / Ш. Н. Чхартишвили // Во-

просы психологии : тринадцатый год издания / ред. А. А. Смирнов, В. Н. Колбановский. – 1967. – № 4. – С. 72-82.

24. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1910–1912. – Вып. 1-4, VII. – 805 с.

25. Human intelligence [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/289766/human-intelligence>.

Литовченко Л. А. Взаимосвязь и соотношение категорий усмотрения и воли в гражданском праве. Выяснено содержание волевой и интеллектуальной составляющих усмотрения, взаимосвязь и соотношение воли, волеизъявления и усмотрения в гражданском праве.

Ключевые слова: усмотрение в гражданском праве; воля; волеизъявление; волевая составляющая усмотрения; интеллектуальная составляющая усмотрения; субъективное право.

Litovchenko L. A. Correlation of categories “discretion” and “will” in civil law. The author has clarified the content of a strong-willed and intellectual components of discretion, the relationship and the correlation of will and discretion in civil law.

Relevance of research category discretion in civil law due to the fact that the discretion of participating in civil relations recognized by the legislator as the natural properties of these relations are settled on discretionary basis and is directly linked to the implementation of uchasnikami their subjective rights and their protection. In Part 1 of art. 12 of the Economic Code of Ukraine is defined a general rule that a person shall exercise his civil rights freely, in his/her sole discretion. The author has given the interpretation of the word "discretion" in dictionaries and encyclopedias, offered understanding of the term "discretion" in the context of the Civil Code of Ukraine as an act of intellectual and volitional activity of the person, expressed in a particular decision (inference, derivation).

Persons, adopted on the basis of their own experience, views, evaluation, reflection on the essence of the object to which the discretion is directed. In general, the concept of discretion in civil law reflects normative (legal) resolving regarding the possibility of selecting participants in civil relations variants of legal behavior in the exercise of subjective rights. In the subjective sense of discretion by svoiy nature inherent in every person. Discretion reflects the conscious activity of the person, combining her hand such as thinking and volitional activity – the higher functions of mental activity of the individual. Volitional activity of the person is consciously directed activity that displays a complex range of objectives and behavioral motivation, the will to succeed, the ability to control impulses and inhibit behavioral responses, the ability to make decisions etc.

The above describes the specific properties will. In this sense will is closely linked directly with discretion and determines its volitional component. Of conscious, intellectual and volitional activity of the person it comes free expression as a member of civil relations for the selection and implementation of a particular subjective right. In this sense, the discretion of the consent of the subject precedes civil law. In the objective (legal) sense of discretion - a manifestation of conscious choice of participating in civil relations particular variant of his/her legal behavior, expressed in his actions as a legal entity. Accordingly, we can also talk about internal and external manifestations of appreciation which are inseparable. In practical terms "external" discretion "materialized" in legally significant actions of an entity, whereas "internal" discretion embodies internal mental process that encompasses consciousness (intellectual component) and the need, the desire to achieve meaningful goals (volitional component). In the objective sense discretion reveals its importance and role in the personification of the subjective right, and in the mechanism of subjective right - as a tool to customize the model of legal behavior, certain norms of objective law. Legal value appreciation due to the manifestation of conscious choice party civil relations specific version of its legal behavior, objectified in his actions as a legal entity.

Keywords: *discretion in civil law; will; volitional component of discretion; intellectual component of the discretion; the subjective right.*

Надійшла до редакції 22.09.2013